

КОХАННЯ, ЯК ОДВІЧНА ЦІННІСТЬ У ТВОРЧОСТІ М.БУЛГАКОВА

Кохання - це одна з одвічних проблем, які є актуальними для людини в усі часи. Тема любові та кохання відображується в культурі та мистецтві, вона присутня в усіх проявах творчості - у піснях та картинах, віршах та романах, у кіно та театральних виставах. Невичерпність цієї теми є очевидною. В усі часи, судячи з давніх легенд та епічних творів різних народів, які дійшли до нас, вона хвилювала серця та розум людей. Кохання - це найскладніша, найтаємнича та найпарадоксальніша реальність, з якою стикається людина. Поети та письменники, філософи та містики, художники та композитори різних епох зверталися до цієї одвічної теми, намагаючись засобами свого жанру висловити красоту, гармонію, драматизм кохання, зрозуміти його таємницю.

Сьогодні людство має колосальний історико-літературний матеріал для осмислення феномену кохання. Історично тема кохання виявилася пов'язаною з філософією та іншими науками, адже тільки в коханні та через кохання людина пізнає саму себе, свої потенційні можливості та світ свого перебування. Про те, що зветься коханням, одвічно міркували, сперечалися, запитували один одного та відповідали, знову запитували та не знаходили точної відповіді. Дуже хотілося зрозуміти, чому людині нестерпно жити без кохання і чому так важко кохати. Різні філософські вчення, різноманітні релігії прагнуть зрозуміти і використати у своїх інтересах цю унікальну здатність людини до кохання. Однак і сьогодні воно - слабо осмислена філософією сфера людського буття.

Тема любові та кохання завжди цікавила представників слов'янської культури, тому вона є дуже близькою до російської та української філософської думки. Багато глибоких та дивовижних сторінок написали про кохання В.Соловйов, Л.Толстой, В.Розанов, І.Льїн, Е.Фромм. Серед українських мислителів та митців, які торкалися цієї теми, були П.Д.Юркевич, Г.С.Сковорода, І.Франко та інші.

Мета роботи - розглянути феномен кохання, як складову внутрішнього світу людини, в аспекті її одвічності.

Для реалізації даної мети було необхідно вирішити наступні *завдання*:

1. Проаналізувати феномен кохання, як одне з почуттів людини.

2. Проаналізувати поняття одвічності, як якості кохання.

3. Розглянути концепції одвічного кохання у творчості М.Булгакова та інших мислителів та митців.

Об'єктом дослідження виступає феномен кохання.

Предметом - одвічність кохання.

Достовірність та обгрунтованість отриманих під час роботи результатів та висновків забезпечується опорою на результати фундаментальних досліджень в галузі соціальної філософії, філософської антропології, історії філософії та літературознавства, дослідженням творів М.А.Булгакова, Е.Фромма, В.С.Соловйова, В.Г.Боборикіна, присвячених творчості М.А.Булгакова, П.С.Гуревича та В.І.Добренькова, в яких розглядається філософія Е.Фромма.

Про кохання сказано мільйони слів та написані гори книг. Існують формули кохання, наукові визначення, філософські трактати, але все ж таки тема кохання у наші часи залишається дуже актуальною.

В результаті розвитку суспільства кохання наповнюється соціальним та моральним змістом, стаючи взірцем відносин між людьми. Тільки в коханні та через кохання людина стає людиною. Без кохання - вона неповноцінна істота, що не відчуває повноти та глибини життя. І якщо людина - це центральний об'єкт філософії, то тема кохання повинна бути однією з провідних проблем філософії.

Феномен кохання цікавив багатьох філософів різних часів. Так, наприклад Платон у своєму діалозі «Пир» намагається дати пояснення кохання. Любов як одна з головних заповідей розглядається у Новому Завіті. Рене Декарт у роботі «Пристрасті Душі» відносить кохання до перших шести пристрастей. Також в цій самій роботі він намагається дати наукове пояснення

феномена кохання. В роботі Єріха Фромма кохання розглядається як мистецтво, яке необхідно постійно вдосконалювати. Також в цій роботі йдеться про те, що любов може бути спрямованою на різні об'єкти, і як наслідок цього розглядаються різні типи любові, серед яких основне місце посідає статеве кохання між чоловіком та жінкою. Є багато інших творів, в яких ретельно та широко розкрита проблема любові та кохання.

Слова «любов» та «кохання» завжди асоціюються зі словами «вічність» або «одвічність». Проблема вічності кохання має два важливих аспекти. Поперше, тема любові та кохання завжди хвилювала, хвилює та хвилюватиме душу людини, тому під вічністю проблеми кохання треба розуміти загальнолюдську зацікавленість цим феноменом в усі часи. Подруге, проблема вічності кохання є актуальною для конкретної особи. Якщо людина є однолюбом, тоді почуття до своєї половини вона розуміє як дійсно вічне, незмінне, багато людей вірять у продовження кохання після фізичної смерті і сподіваються з'єднатися з коханими в іншому житті. Такі сподівання часто знаходять своє відображення у творчості, вустами багато літературних героїв висловлюються подібні думки. Проте багато людей є розчарованими у коханні та навпаки не вірять у його вічність, вони навпаки вважають, що характерними рисами кохання є непостійність, зрадливість, підступність. Це одвічні супутники кохання. Такі настрої також широко відображені в усіх видах мистецтва. Виникає питання: які риси та якості насправді є притаманними справжньому коханню, які стани душі та настрої, позитивні чи негативні, можуть бути результатом кохання, чи може бути вічним кохання однієї людини до іншої? Багато письменників та філософів намагалися розібратися в цих питаннях, але, на нашу думку, кожна людина має своє особливе особисте бачення цієї проблеми, тому кожен з нас дасть свою власну відповідь і висловить свою власну думку з цього приводу. Специфіка розуміння вічності або плинності кохання полягає в тому, що кожен бачить цю проблему по-своєму та має індивідуальні особливості сприйняття кохання.

Образ вічного кохання яскраво представлений у філософському романі М.Булгакова «Мастер и Маргарита».

Роман М.Булгакова «Мастер и Маргарита» займає особливе місце в російській літературі. Його можна назвати книгою його життя. В цьому творі ми стикаємося з проблемою кохання в дуже цікавому авторському розумінні. Тут, через поведінку героїв, виявляються характерні риси людини, здатної до кохання:

Здатність до самопожертви. Напевно сутність справжнього кохання полягає в тому, що людина є здатною поступитися своїми власними інтересами заради того, кого кохає. Іноді кохання потребує «жертв» і жертви ці можуть бути дійсно серйозними. Можливо саме тому людині так важко кохати, можливо, що всі труднощі пов'язані з тим, що ціною кохання може стати щось дуже дороге та важливе. Кохання не є середою, сприятливою для процвітання егоїзму та егоцентризму, саме тому дійсно закохані люди здатні на справді великі та несподівані вчинки. Закохані літературні герої дають гарний приклад поведінки людини, яка згодна на жертви заради кохання. Це, зокрема Ромео і Джульєта, які приносять у жертву коханню родинні принципи, а потім і життя, це герої вищезгаданого роману М.Булгакова та багато, багато інших. Заради кохання Маргарита, не вагаючись, погоджується на всі умови Воланда та його світи щодо участі у Весняному Балі, не знаючи наперед, що саме на неї чекає, фактично продає душу Сатані, ставши відьмою: «я потеряла свою природу и заменила её новой»[2,368], та виконує все, що від нею вимагають. Вона готова страждати морально та фізично, погоджується бути оголеною на святі серед мерців. «Я из-за тебя всю ночь вчера тряслась нагая... несколько месяцев я сидела в тёмной коморке и думала только про одно - про грозу над Ершалаимом, я выплакала все глаза...»[2,368], - каже героїня своєму коханому. Вона дозволяє вдягнути на себе прикраси, що завдають їй болю: «Откуда-то явился Коровьев и повесил на грудь Маргариты тяжёлое в овальной раме изображение чёрного пуделя на тяжёлой цепи. Это украшение чрезвычайно обременило королеву. Цепь сейчас же стала натирать шею, изображение тянуло её согнуться»[2, 266]. Тисячі гостей цілують її коліно, від чого воно набрякає та болить: «Тут Маргарита стала замечать, что цепь её сделалась тяжелее, чем была. Что-то странное произошло с рукой. Теперь перед тем, как поднять её, Маргарите приходилось морщиться... Острая боль, как от иглы, вдруг пронзила правую руку Маргариты, и, стиснув зубы, она положила локоть на тумбу... Ноги Маргариты подгибались, каждую минуту она боялась заплакать. Наихудшие страдания ей причиняло правое колено, которое целовали. Оно распухло, кожа на нём посинела...»[2, 274]. Все це вона робить тільки заради того, щоб повернути коханого. «Я хочу, чтобы мне сейчас же, сию секунду, вернули моего любовника, Мастера»[2, 288], - каже Маргарита Воланду, коли він пропонує їй здійснити її бажання, як винагороду за бал.

Подібними питаннями переймався й Е.Фромм. Намагаючись знайти відповідь на питання про те, що одна людина може дати іншій, Е.Фромм пише, що це питання торкається найважливішої сфери «давання», а саме, специфічно людської сфери. Одна людина дає іншій саму себе, тобто найдорогоцінніше з того, що має, віддає своє життя. Однак це необов'язково повинно означати, що вона жертвує своє життя іншій людині. Вона дає іншій людині свою радість, свій інтерес, своє розуміння, свої знання, свій гумор, свою печаль - усі переживання і усі прояви того, що є в неї живого. Автор відмічає і те, що один акт «давання» спричиняє інший, так як «давання» викликає в іншій людині також прагнення стати тим, хто дає.

Здатність до піклування про кохану людину. Дуже близькою до самопожертви є здатність людини піклуватися про того, кого вона кохає. Різниця між цими рисами кохання полягає в тому, що самопожертва, як правило, проявляється під час процесу становлення та розвитку кохання, коли людина починає розуміти, чим вона має поступитися заради кохання, погоджується або відмовляється йти на ці жертви. Самопожертва можлива в певних життєвих неординарних та неочікуваних ситуаціях. Навідміну від самопожертви, піклування про кохану людину не є таким болючим, не пов'язано з емоційним навантаженням, коли людина повинна щось від себе відривати або відмовлятися від чогось вкрай важливого для неї, але піклування про кохану людину носить постійний характер, триває завжди. Умови Весняного Балу Сатани - були самопожертвою Маргарити заради коханого. Після того, як все скінчилося Мастер непокоїться як і на що вони будуть жити. Маргарита пропонує йому свою турботу: «Мой единственный, мой милый, не думай ни о чём. Тебе слишком много пришлось думать, и теперь буду думать я за тебя! И я ручаюсь тебе, ручаюсь, что всё будет ослепительно хорошо»[2, 368].

Е.Фромм також відмічав, що одною з характеристик кохання є необхідність піклування про кохану людину. На його думку, кохання передбачає активну зацікавленість у житті та розвитку того, кого ми любимо. Турбота та зацікавленість приводять нас до іншого аспекту кохання: відповідальності. У теперішній час під відповідальністю розуміють, як правило, щось обов'язкове ззовні, якимось нав'язане зобов'язаність. Однак відповідальність у її істинному сенсі - це від початку і до кінця добровільний акт. Е.Фромм вказує на небезпеку зникнення відповідальності через бажання переваги і господства при відсутності такого компонента зрілого кохання, як повага. Під повагою ні в якому разі не слід розуміти страх або покору. Повага представляє собою щось зовсім інше, а саме, спроможність бачити людину такою, якою вона є, усвідомлювати її унікальну індивідуальність. Повага означає бажання, щоб ішній ріс та розвивався таким, який він є.

Здатність боротися за кохання. Кохання не дається людині легко. За нього треба боротися. Людина може кохати, але в неї не завжди знаходиться достатньо сил, щоб протистояти труднощам, які перешкоджають коханню. Характери головних героїв протилежні в цьому відношенні. Маргарита готова діяти, вона активна у прагненні повернути коханого. Майстер - навпаки пасивний. Він навіть робить спробу відмовитися від Маргарити, розуміючи всі труднощі майбутнього життя «...мне жалко тебя, Марго, вот в чём фокус, вот почему я и твержу об одном и том же. Опомнись! Зачем тебе ломать жизнь с больным и нищим? Вернись к себе!»[2, 368].

Здатність відшукати своє кохання. Однією з найскладніших проблем, пов'язаних з коханням, є те, як зрозуміти, хто саме потрібен людині в якості коханої особи, як відшукати її серед мільонів інших людей та відчути, що це є саме вона. Можливо, саме те миттєве відчуття, яка називають коханням з першого погляду, може вирішити проблему вибору, адже саме це раптове відчуття начебто інстинктивно підказує, на кому зосередити свою увагу. «По Тверской шли тысячи людей, но я вам ручаюсь, что увидела она меня одного и поглядела не то что тревожно, а даже как будто болезненно. И меня поразила не столько красота, сколько необыкновенное, никем не виданное одиночество в глазах!»[2,147], - так згадував Майстер про свою кохану.

Здатність зберегти вірність коханню. Дуже часто людині важко зберегти кохання, адже вона сама, або її партнер не сприймають його як те, що повинно тривати усе життя, а може й довше. Провідною фразою роману є фраза, яка стоїть у його середині, але яка ніким не пояснена: «За мной, читатель! Кто сказал тебе, что нет на свете настоящей, верной, вечной любви? Да отрежут лгуну его гнусный язык! За мной, мой читатель, и только за мной, и я покажу тебе такую любовь!»[2, 222]. Автор роману, створюючи образи головних героїв, наділяє їх надзвичайною чуттєвістю та серцями, сповненими коханням один до одного, але також розлучає їх. Він відправляє їм на допомогу Воланда - сатану. Але чому, здавалося б, такому почуттю, як кохання, допомагає нечиста сила? М.Булгаков не поділяє це почуття на «світле» або «темне», не відносить його до

якогось розряду. Це одвічне почуття. Кохання - це така ж сила, таке ж «одвічне», як життя або смерть, як світло або темрява. Кохання може бути порочним, але може бути і божественним, кохання в усіх своїх проявах у першу чергу залишається коханням. Автор називає кохання справжнім та вічним, але не називає його небесним, божественним або райським, він співвідносить його з вічністю, як рай або пекло. М.Булгаков показує свої читачам, що кохання земне - це кохання небесне, яке є вищим за волю людини, що може змінюватись зовнішність, одяг, епоха, час, місце проживання, але кохання, яку ви зустріли одного дня, проникає у саме серце і назавжди. Кохання залишається незмінним в усі часи і усі вічності, які нам судиться пережити. Вона наділяє героїв роману енергією всепробачення, тим, за чим дві тисячі років сумує прокуратор Понтій Пілат. М.Булгакову вдалося проникнути в душу людини та побачити, що вона є тим місцем, де сходяться небо і земля. Автор вигадує для люблячих та відданих сердець місце спокою та безсмертя: «Вот твой дом, вот твой вечный дом»[2 ,384], - каже Маргарита.

Кохання - саме воно надає книзі загадковості та неповторності. Кохання поетичне, кохання земне, плотське та романтичне - це та сила, яка керує усіма подіями роману. Заради нього все змінюється і все відбувається. Перед ним вклоняються Воланд та його світа, на нього зі свого світу дивиться, та знаходиться у захваті від нього Ієшуа. Кохання з першого погляду, трагічне та одвічне, як світ. Саме таке кохання в якості дару отримують герої роману, і воно допомагає їм вижити та отримати вічне щастя, вічний спокій. Кохання та вся історія Майстра та Маргарити - це головна лінія роману. До неї сходяться усі події та явища, якими заповнені дієства, - і побут, і політика, і культура, і філософія. Усе відображується у світлих водах цього струму кохання. Щасливі розв'язку у романі М.Булгаков вигадувати не став. І тільки для Майстра і маргарити автор створив, по-своєму, щасливий фінал: на них чекає вічний спокій.

Треба сказати кілька слів про особливості естетичного світогляду автора, в полі зору якого знаходиться буття усіх героїв та, зокрема кохання Майстра і Маргарити. Роман «Мастер и Маргарита» написаний у жанрі гротескного реалізму. Деестетизація зображуваного світу є принциповою для письменника. Вона пояснює весь стиль роману, зокрема, усю чортівню та ірреальність, які виявляються у діях Коров'єва, Азazelло, Бегемота, Ніканора Івановича, службовців Вар'єте та МАССОЛІТу, - усіх, хто організує фантастично-циркове дійство роману.

«Краса врятує світ» - в цій високій формулі сумнівався і сам її автор - Достоевський. Не вірив у неї і Толстой. Насправді в реальному світі немає нічого тільки з позитивними рисами, це особливо стосується людських характерів. Немає жодної людини, яка є позитивною на сто відсотків. Внутрішній світ людини завжди розривається між добром і злом, душа жодної людини не є абсолютно «красивою», без будьяких «вад». Кохання є одною зі складових внутрішнього світу людини, тому і воно, яким би чистим воно не було, завжди несе із собою щось негативне. Наприклад, коли людина бореться за кохання, може постраждати хтось інший, той, хто заважає, стоїть на шляху. Можливо людина ненапряму, несвідомо, але все ж таки робить щось негативне, навіть заради кохання. Така вже природа людини.

М.Булгаков врахував саме такий досвід. Його художня задача потребувала, щоб деестетизація була не периферійним моментом твору. Він не «зжалівся» навіть над Маргаритою, ангелом-охоронцем Майстра.

В цьому образі (він нав'язаний особистістю Олени Сергіївни, дружини письменника, справжньої помічниці в його піднесеній і важкій праці), можливо, найяскравіше за все видно сміливість, зухвалий виклик Булгакова традиційним естетичним законам.

З одного боку, в уста Маргарити покладені найпоетичніші слова про творця, про його безсмертя, про прекрасний «вічний дім», який буде його нагородою. З іншого - саме кохана Майстра літає на мітлі над бульварами та дахами Москви, б'є вікна, занурює гострі нігті в вухо Бегемотові і називає його браним словом, просить Воланда перетворити доморобітницю Наташу на відьму, прагне помститися літературному критику Латунському, виливаючи відра води в ящики його письмового столу. Важко знайти у Світовій літературі подібне змішування стилів.

Висновок: Аналізуючи феномен кохання у романі М.Булгакова «Мастер и Маргарита» та погляди інших мислителів, які досліджували цю проблему, можна зробити висновок, що спільною рисою результатів їхніх роздумів є наступне: кохання розуміється, як надзвичайна, надприродна сила, що виходить за межі часових обмежень, існує вічно. Кохання - це явище, в процесі якого звичайна турбота про самого себе раптом змінює напрямок, переходячи на іншу особу. Її інтереси, труднощі людина сприймає тепер, як свої власні. Переносячи свою увагу на іншу людину, виявляючи зворушливу турботу про неї, відбувається цікава ситуація - ця турбота про кохану

особу примножується і стає набагато сильнішою, ніж турбота про самого себе. Більш того, тільки велике кохання розкриває духовно-творчий потенціал особистості. Це визнається майже кожним, навіть тим, хто ніколи на собі не відчував цього високого почуття. Багато мислителів розуміють кохання не тільки, як суб'єктивно-людське почуття, воно виступає для них, як космічна, надприродна сила, що діє у природі, суспільстві та людині. Це сила взаємного тяжіння. Людське кохання, перш за все кохання статевого, є одним з проявів кохання небесного. Кохання, крім того, що воно є цінним саме по собі, виконує в житті людини різноманітні функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. В.Г. Боборькин. «Михаил Булгаков», -М., Просвещение, 1991 г.
2. М.А.Булгаков. Мастер и Маргарита. -М., «Художественная литература», 1988.
3. Н.М. Велкова. «Русский Эрос, или философия любви в России», «Просвещение», -М. 1991.
4. П.С.Гуревич. «Разрушительное в человеке как тайна». Вступительная статья к книге: Эрих Фромм. Анатомия человеческой деструктивности. -М., 1994.
5. В.И.Добренков. «В поисках свободы и справедливости». Послесловие к книге: Эрих Фромм. Иметь или быть? -М., 1990.
6. В.В.Мармуров. «Дружба та любов в етико-аксиологічній концепції Григорія Сковороди». Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості. Матеріали XXII Міжнародної науково-практичної конференції. -Донецьк. 2007.
7. В.С.Соловьёв. «Смысл любви». Соч.: в 2 т. -М., 1988.
8. Э.Фромм. «Искусство любить». -М., 1990.

Валерій ПАНЧЕНКО

© 2008

АНТРОПОЛОГІЯ СТАТЕВИХ ВЗАЄМИН У РОМАНІ Д.Г.ЛОРЕНСА "КОХАНЕЦЬ ЛЕДІ ЧАТАРЛЕЙ"

Після смерті матері Лоуренс писав: "Я любив свою матір як коханку" [1]. У 1913 році в романі «Сини і Коханці» він торкається класичного поняття едіпового комплексу. Намагаючись позбавитись всепроникного впливу матері, який залишився навіть після її смерті, Лоуренс створив власну філософську теорію про секс як про рушійну силу життя. Завжди худий, що не виділявся особливою активністю чи енергією, зі скуйовдженим волоссям і рудою бородою, Лоуренс зміг привернути до себе увагу не однієї багатой титулованої особи протилежної статі самою лише силою своєї неординарної особистості. Такі жінки, потрапивши під вплив його сексуальної містики, допомагали Лоуренсові вести його своєрідний кочовий спосіб життя.

Молодість Лоуренса минула в постійній боротьбі (яку він згодом зобразив у романі «Сини і коханці») за його душу між першою коханою дівчиною (з якою письменник згодом розірвав стосунки, бо сумнівався чи такі кохає її) Джесі Чемберз і матір'ю. Кожна з жінок намагалась досягти повного контролю над його почуттями. Вперше Лоуренс пізнав "таїну кохання" у віці двадцяти трьох років з Алісою Декс, дружиною місцевого аптекаря. З Джесі Чемберз у нього теж була інтимна близькість, хоча внутрішньої скутості та сором'язливості у своїх сексуальних взаєминах він так і не позбувся. Слід зауважити, що Джесі перш за все приваблювала Лоуренса як натхненниця, муза, творча компаньйонка, інтелектуальна сподвижниця, і він для неї теж був спершу кимсь дуже значним, та ось через вісім років їхнього платонічного кохання він запропонував їй стати близькими сексуально, що і призвело до розладу у їхніх стосунках, бо вони в результаті не стали ані коханцями, ані інтелектуальними партнерами.

Зрештою, був ще один чинник, який вплинув на відносини Девіда і Джесі - Лідія Лоуренс, його матір. Як він писав у своїх листах: «Вона ненавиділа Дж. - і встала б з могили, щоб порушити моє одруження з нею» [1].

Пізніше Лоуренс познайомився з Луї Берроуз, яка сексуально була більш привабливою партнеркою, але письменник не міг так обговорювати з нею своїх персонажів, як це було з Джесі. Він навіть заручився з Луї, але і ці стосунки були приречені, оскільки він усе своє життя знаходився у пошуках жінки, яка могла б сумішати і сексуальність і музу, іншими словами і розум